

Adrian Atkinson

PRINCIPLES OF POLITICAL ECOLOGY

Belhaven Press, London, 1991, 251 str.

Iako je knjiga zamišljena kao sveobuhvatan teorijski rad na koncipiranju osnovnih postavki političke ekologije s kritičkim pregledom njezinih filozofsko-historijskih utemeljenja, čini se da iskazuje više ambiciozan pokušaj nego potpuno ostvarenje. Sastoji se od sljedećih tematskih jedinica: *Predgovor i priznanje*; 1. *Uvod*; 2. *Polaganje temelja*; 3. *Neka filozofska razmatranja*; 4. *Povijest kao proces i kontekst*; 5. *Kritika prosvjetiteljstva*; 5. *Načela političke ekologije*; *Bibliografija*; *Index*.

Autorova motivacija za knjigu proizlazi iz krize modernog doba. Suočeni smo s kolapsom ideja i struktura socijalnog i političkog života u gotovo cijelom 20. stoljeću, što se određuje kao pojava postindustrijskog društva, smrt fordizma, uspon postmodernizma, propast socijalne demokracije, socijalizma i komunizma, uspon novih prava, ekonomskih struktura i iz njih izvedenih kulturnih vrijednosti i stilova života. Očiti simptomi krize jesu: vrlo brze promjene u strukturama zapošljavanja i stavova prema radu, neprekidno ubrzavanje potrošnje sve egzotičnijih dobara uz porast donjih društvenih slojeva; vjera u svemoć države kao skrbnika osnovnih vrijednosti te dramatično napuštanje komunizma kao vladajuće političke ideologije i strukture u SSSR-u i Istočnoj Europi. Raste zabrinutost za način iskorištavanja biosfere, a nagli porast populacije i potrošnje po glavi stanovnika te loše upravljanje resursima – glavne su komponente kompleksa problema koji je environmentaliste doveo do zaključka da svjetski kulturni sustav vodi samodestrukcijom prema apokaliptičnoj propasti. Namjera je knjige i općenito po-

litičke ekologije, kaže autor, da naglasi cijeli niz briga i upozori na krizu koja je posljedica kolapsa socijalne demokracije i fordizma te rasta ekoloških problema. Politička je ekologija usredotočena na izgradnju radikalno novog društva, političkog i kulturnog svijeta izvan ruševina staroga, kojim bi se odstranili ekološki problemi, a utemeljili ekonomski i socijalni sustavi s »održivim« odnosima između društva i prirode.

Osnovno autorovo polazište jest kritika političke ekonomije (proširene u Marxa) stoga što ta ekonomija nije ostvarila čak ni intuiciju da bi možda jednako trebalo brinuti o učincima nekontrolirane kompeticije nad integritetom biosfere kao i o socijalnoj pravednosti. Atkinson govori o tome da ekološka kritika bitno mijenja dominantnu političku i intelektualnu ideologiju ekonomije ranoga 19. stoljeća, baveći se prije svega odnosima ljudske svijesti, društva i čovječanstva, uz težnju da sve stopi u holističku perspektivu obuhvaćajući prirodne procese kojih je čovjek samo dio.

Ekosocijalisti i općenito oni s političke ljevice očekuju da se krivica za naše probleme smjesti u kapitalizam, a »zeleni zeleni« bave se dvojbom treba li ekološki pokret, osim na kapitalizam, gledati i na industrijalizam kao na svoga glavnog oponenta. Zeleni uopće usmjeruju svoju pažnju na važnost i stupanj industrije kao na izvor zagađivanja i pretjeranog iskorištavanja resursa; oni bi željeli (u Bahrovj fazi) »industrijsko razoružanje« koje će suzbiti naše pretjerano povjerenje u industrijsku proizvodnju i pojednostavniti procese i proizvode tako da budu dugotrajniji i lakši za održavanje te da se manje upotrebljavaju sofisticirane zagađujuće tvari. Ekosocijalisti, pak, više pažnje poklanjaju socijalnim procesima koji potiču rast industrijske proizvodnje, videći to kao središnji problem s kojim se suočavamo. U praksi, kaže Atkinson, nema temeljne suprotnosti između tih gle-

dišta. »Zeleni zeleni« industrijsku radničku klasu, nasuprot ekosocijalistima, ne vide kao revolucionarnu nego, naprotiv, kao podržavatelja interesa kapitala u težnji za sve većom proizvodnjom, jer se time naglašava zapošljavanje u industriji. Iz perspektive političke ekologije put se vidi drukčije, budući da kapitalizam više nije sadržaj s nizom osobina specifičnih za europsku kulturnu evoluciju. Atkinson se ne zadovoljava ostavljanjem analize na identifikaciji kapitalizma kao aktera destrukcije okoliša nego ga — s namjerom da uđe u korijene europskih stavova i praksi kao bitnih dijelova potrebnih za izgradnju novoga pristupa socijalnoj kritici u kontekstu političke ideologije i rastućeg ekološkog pokreta — kulturno raščlanjuje na njegove kulturalne komponente, dijelove procesa destrukcije. Analitičke procedure kojima se autor služi jesu dijalektička kritika i interpretacija današnjih stavova i akcija izvučenih iz naših glavnih kulturnih korijena, iz povijesti kršćanstva, stare Grčke, Izraela i Mezopotamije te iz kritike posvjetiteljske baštine.

Osnovni zadatak poglavlja nazvanog *Poglaganje temelja* jest dešifriranje problema okoliša (*environmental problems*) iz perspektive političke ekologije. Iako je termin »politička ekologija« u upotrebi tek posljednjih dvadesetak godina, u mnogih koji ga upotrebljavaju nema slaganja o tome što on konceptualno znači. Budući da se taj koncept, prema navodima autora, dosad malo iznosio, cilj je ovoga poglavlja opisati analitičke pristupe prema brizi za okoliš i političkoj ekologiji te istaknuti smjerove pristupa koji se razmatraju u pojedinim poglavljima. Politička ekologija izrasla je iz uvjerenja da je naš današnji način života neodrživ, kako za nas tako i za naše nasljednike, te da ga moramo korjenito promijeniti. Ali politička ekologija nije isto što i environmentalizam ili konzervacija, pa poglavlje objašnjava odnose između tih koncepata i ulogu političke ekologije u njima.

Pojava environmentalizma i environmentalnog pokreta potaknula je akademske pokušaje teoretiziranja raznih aspekata ovoga fenomena te omogućila sadržaj koristan političkoj ekologiji. Autor se tu kritički osvrće na akademski razvoj različitih pristupa, identificirajući probleme koje su imali konvencionalni pristupi pri ustoličenju korisnih pristupa environmentalizma i političke ekologije. Nadalje se u poglavlju objašnjava mogućnost primjene marksističke analize da bi se istakli glavni pokušaji koji su izrasli iz ekološke kritike marksizma. Autor ujedno iznosi svojevrstu retrospektivu najznačajnijih događaja i teorijskih doprinosa vezanih uz razvoj političke ekologije. Govoreći o analitičkim pristupima političkoj ekologiji, Atkinson navodi neke od najznačajnijih politoloških analitičara koji su istraživali prilagođavanje upravljačkog (državnog) mehanizma na pritiske environmentalista (Rosenbaum, Nagel). Nakon toga navodi neke sociološke analize: Aldemanovo istraživanje grupnog pritiska, radikalnije analize (Ridgewaya, Wiesberga, Halla, Rothmana, Coatesa) koje povezuju environmentalnu problematiku u socijalnu i političku te Touraineov pokušaj integracije teorije i prakse unutar antinuklearnog pokreta. Tu su i doprinosi drugih autora, od kojih najznačajnijima drži pristupe Gorza, Bahroa i Bookchina kao utemeljitelja postavki na kojima se treba odvijati daljnji razvoj političke ekologije.

U poglavlju pod nazivom *Neka filozofska razmatranja* autor se bavi metodologijom i filozofskim pristupom problemima racionalnosti, ideologije i alijenacije. Autor smatra da treba napustiti predodžbe o postojanju bilo koje istine otkrivene »korektnom« znanstvenom metodom te da nema legitimacije za predodžbu da je ideologija, bila ona znanstvena ili ne, nešto inherentno superiorno nekoj drugoj ideologiji. Osnovne strukturne dimenzije

koje čine glavni dio rasprave i kojima se analiza u zadnjem poglavlju vraća jesu:

A. Naše akcije i razumijevanje određeni su prije svega idejama naslijeđenim iz prošlosti, koja ima svoju inerciju i definirane kanale težeci za promjenom;

B. Struktura društva i socijalnih odnosa imaju slična ograničenja i posljedice ne samo na naše akcije nego i na ono čime se mislimo baviti, tj. definiraju orijentaciju našega mišljenja isto kao i akcija;

C. Priroda nije puka pasivna pozadina za naše socijalne i kulturne projekcije, nego, slično kao i u socijalnim odnosima, naddahnuje posebne pristupe fundamentalnim problemima epistemologije i prakse;

D. Ljudska aktivnost i razumijevanje duboko su određeni estetičkim strukturama;

E. Bitan aspekt našega socijalnog života jest njegova usmjerenost prema budućnosti.

Razmatrajući, dalje, problem ideologije, Atkinson polazi od osnovnih pitanja o ulogu ideja u održavanju društva i putanji socijalne evolucije te o njihovu potencijalnom značenju za promjenu društva. Njega iznad svega zanima veza između ideja i akcije, jer »na kraju, nisu ideje nego način akcije nad i zajedno s prirodom to što će odlučiti hoće li biosfera nastaviti podržavati ljudska društva«. Bavi se i terminološkim određenjem problema, pa Marxovom prilagodbom termina prema njegovu gledištu prosvjetiteljstva, a zatim Lenjinovim, Durkheimovim, Weberovim i Mannheimovim pristupima ideologiji. Upozorava na korijene osnovnih razlika između britanskih i francuskih pristupa problemu ideologije (Hobbes, Locke, Hume i francuski prosvjetitelji).

Sav taj napor autor čini u želji da pripomogne konstruiranju koherentnog ideologijskog sustava potrebnog političkoj ekologiji kako bi se stvorilo društvo koje je sposobno regulirati svoje odnose s biosferom isto kao i postići održivu simbiozu. Stoga definira političku ekologiju kao

ideološki projekt koji treba služiti ekološkom pokretu i bavi se razvojem te ideje. Valja otkriti unutarnje napetosti između postojećih ideologija i njihove kontradikcije s praksom te razviti znanje o ideološkom životu današnjega društva. Nije dovoljno postaviti samo instrumentalne alternative i promatrati ih kao uvjet za promjenu prakse. Životno je nužno da su alternative privlačne i na estetičkom planu, sa znakovima, simbolima i mitovima, jer alternativne ideologije neće prodrjeti dublje bez povezanosti s alternativnom praksom. »Zeleni konzumerizam« npr. izvrsna je ilustracija površne ideologije i ne zahtijeva značajnije promjene u socijalnoj praksi.

Raspravljajući o pojmu otuđenja, kao i pri pojmu ideologije, Atkinson odlazi daleko u povijest filozofije. Počinje s Platonovim značenjem biti stvari da bi kasnije nadovezao moderno shvaćanje pojma alijenacije iz djela francuskih prosvjetitelja, njemačkih idealista, engleskih empirista, egzistencijalista i pozitivista. Raspravlja čak i o psihologijskim aspektima rudimentarnih oblika otuđenja koje nalazimo u životinja, što bi, prema njegovu mišljenju, bilo šire određenje pojma alijenacije. Uže određenje toga pojma smješta u ljudsku psihologiju.

U poglavlju s naslovom *Historija kao proces i kontekst* Atkinson se koncentrira na dimenziju vremena s metodološkog i filozofskog gledišta. Socijalna promjena i općenito kulturna povijest čovječanstva (ljudske prirode) visoko je strukturirani proces koji ne bismo trebali shvaćati deterministički. Ideja o budućnosti otvorenoj dizajnu utjelovljena je predodžbom »Utopije« i drugim dijelom 4. poglavlja te se bavi utvrđivanjem mogućnosti kretanja prema savjesnije formuliranim procesima socijalne promjene unutar mreže utopizma. Autor ovdje pokušava provjeriti bitne strukture historijskog procesa, jer postoje razna tumačenja o shvaćanju i upotrebi historije. Najprije se bavi meto-

dološkim pristupom historiji, pa sadržajem historijske strukture, uvjetima koncepta socijalne evolucije s historijsko-materijalističkim pristupom i, na posljetku, budućnošću te konceptima »Utopije«.

O problemu socijalnog definiranja budućnosti postoje, prema Atkinsonovu mišljenju, tri pogleda: liberalni meliorativizam (popravljajući), marksistički i anarhističko-utopijski. Atkinson smatra da liberalizam nema analitičku mašineriju kojom može pristupiti socijalnoj promjeni u strukturalnom smislu, a da je dominantna alternativna socijalna vizija koja je utjecala na mišljenje cijeloga spektra analiza o socijalnoj sadašnjosti i mogućnosti socijalnih budućnosti – marksizam. No iako su mnoge kritike koje su raspravljale o tehnologiji iznad svega pod utjecajem modernog marksizma, mnogo su jasnije povezane s modernim anarhističkim pokretom, tvrdi autor.

Stoga je pri skiciranju glavnih smjernica budućega društva nužno, uz marksističku kritiku, uključiti raspravu o utopizmu. Utopija nije neorganizirani kaotični svijet kao onaj u kojem živimo nego je određena jednostavnim, kontrolirajućim i kontroliranim poretom, što politički ekologisti iskazuju terminima »stabilne države« ili »održivog svijeta«. Utopiju Atkinson prikazuje kao komunitarni svijet bez trgovine ili novca u kojem je sve osim osobnog vlasništva pojedinca u vlasništvu zajednice (općine) i ona time upravlja. Utopija je egalitarna u anarhističkom smislu, bez vođa i socijalne hijerarhije, a teži strukturiranju života na osjetilnosti i estetici. Iako se danas javljaju sukobi između triju jasno artikuliranih političkih ideologija – konzervativizma, liberalizma i socijalizma – u praksi su, kaže Atkinson, svi oni suprotstavljeni utopijskom mišljenju.

U poglavlju posvećenom *Kritici prosvjetiteljstva* autor raspravlja o znanosti, napretku i individualizmu iz ekološke perspektive. Vjera u napredak s djelotvornošću

revolucionarizma i evolucionizma specijalno je europsko kulturno-mitska vjera koja proizlazi iz židovsko-kršćanske tradicije. Dekonstrukcija te mitske vjere prvotna je zadaća političke ideologije. Konstrukcija holističke ekološke vizije socijalnih procesa pronalazi svoje tvrdoglave ideološke i praktične zapreke u individualističkim modelima razmišljanja i akciji, duboko utjelovljenim u našoj kulturi. Politička ekologija pokušava pokazati problematične aspekte prosvjetiteljskih konceptata i praksi na koje oni upućuju te istisnuti navedene koncepte uz pomoć konceptata koji podržavaju radikalno različit odnos između društva i prirode. Najvećom pogreškom u procesu institucionalizacije znanosti autor drži znanstveno reprezentiranje praktične ideologije u oštrom sukobu s prije dominantnim transcendentnim ideološkim sustavima. Kritiku prosvjetiteljskog mišljenja započinje iznošenjem Baconovih zabluda o korisnosti znanosti za čovječanstvo, nastavlja prikazom Shellingova i Hegelova filozofskog sustava, pa Husserlove fenomenologije, da bi preko utjecaja kvantne mehanike pokazao uvođenje i razvoj organicističkih i holističkih filozofija koje će reintegrirati prirodu i ljudske uvjete. Autor nadalje pokazuje izravnu uvjetovanost ideje napretka i modernih stavova prema prirodi izvedenu iz židovsko-kršćanske tradicije. Isto kao i značenje znanosti, korijeni partikularnog značaja individualizma proizlaze iz stare Grčke i židovstva. Od Grka smo naslijedili značaj individualne kompeticije i asketski stav prema uživanju potrošnje, s nekim aspektima epistemološkog individualizma, a od židovstva reduktivni humanizam (antropocentrizam), iako se taj aspekt može naći i u grčkim izvorima, posebno u stoicizmu. Individualizam koji je obilježio napredak i koji je, prema autorovu mišljenju, osnovni pokretač napretka i ključni uvjet nastanka ovakve civilizacije, velika je tragedija jer je oblikovao izoliranog, osamlje-

nog i nesigurnog pojedinca. Iako je zadovoljavanje potreba pojedinačnog ljudskog organizma svakako važno, individualizam utemeljen na apstraktnom značenju duha, kaže autor, mora biti iskorišten i zamijenjen procesima brige i djeljenja koji organski zadovoljavaju ljudske potrebe.

Politička ekologija oslikava stanje čovječanstva kao stajanje na kobnom smetlištu civilizacije s kojega se možemo ili sunovratiti natrag u »mračno doba« ili se možemo probijati prema novoj vrsti ljudske egzistencije gdje su stid i kultura krivice prevladani u novom obliku organiziranja zadovoljavanja ljudskih potreba. Atkinson se zauzima za stapanje čovječanstva, fuziju individualnih »ja« stvaranjem zajednice oslobođene od zatvora civilizacije. Pritiskom na stidno-restruktivnu zajednicu i zaostali, krivicom izmučeni, individualizam, nova bi empatična kultura trebala nadomjestiti racionalnost, asketizam i hedonizam. Stoga je razumljivo da politička ekologija izrasta prije kao intuicija nego kao neka koherentna teorija.

Posljednji ulomak, *Načela političke ekologije*, povezuje cijelu analizu s traganjem za prikladnim značenjem problema morala, etike i estetike u ekološkom reformuliranju i rekonstruiranju kulture, uz promišljanje utopijskih modela i strategija. Autor počinje razmišljati o neprimjerenosti ekofilozofije kao skupa teorijskih koncepata o suzbijanju ekoloških katastrofa i tek ovdje pokušava utemeljiti načela političke ekologije koja bi trebala biti prikladno oruđe teorije. Smatra, naime, nerealističnim očekivati od običnih građana i od političkih vođa da utkaju ideje ekofilozofa u svoje aktivnosti. Ekofilozofi, sa svojom praktičnom političkom podrškom akcijama Greenpeacea, Earth First i drugim radikalno environmentalističkim organizacijama, bavili su se problemima koji su bili vrlo daleko od svakodnevnog života većine ljudi, tvrdi autor. Oni, sa samo nekoliko značajnih koncepcija, nema-

ju ključ za povezivanje svakidašnjeg života s nekim drugim načinom djelovanja koji je dobroćudan prema prirodi, a upotreba sintagme »održivi« razvoj u tim (environmentalističkim) krugovima još uvijek podrazumijeva ekonomski rast.

Iako se politička ekologija nužno mora baviti pitanjem sposobnosti današnjega društva da izbjegne ekološku katastrofu, ona se mora pozabaviti u prvom redu mogućnošću utvrđivanja socijalne strukture koja bi eventualno bila sposobna djelotvorno odabrati promjene. Politička ekologija i zeleni pokreti svjesni su potrebe decentralizacije socijalnih i političkih struktura i nisu opterećeni nasljeđem marksističke sumnje prema anarhističkoj samoaktivnosti. Politička ekologija odbija značenje napretka i prosvjetiteljskog univerzalizma i ustraje na tome da moramo izgraditi »životno održivo« društvo »sada« i »ovdje«. Ona vjeruje u prevladavanje mnogostrukih dimenzija individualizma i socijalne hijerarhije te afirmira holistički model mišljenja i akcije. U socijalnoj sferi to znači zamjenu kompetitivnih stavova i modela akcije s empatičnim i kooperativnim.

Političko rješenje za to jesu teorija i praksa »zelene Utopije« s dva načela: organiziranje ljudskih aktivnost u prirodi na decentraliziranoj osnovi uz sposobnost upravljanja pojedinih ekoloških i socio-kulturnih jedinica; brisanje fiksiranih socijalnih granica, poštujući raznolikosti stilova života. U »zelenu Utopiju« politička ekologija mora ugraditi i estetski projekt. Da bismo saznali kakav projekt »zelene Utopije« možemo očekivati, politička se ekologija najprije mora pozabaviti ovime: priznati da postoji više načina izlaska iz sadašnjosti; razviti ideju o tome kakvu bismo vrstu budućnosti željeli, uz uvjet da je ekološki prihvatljiva.

Ekološka kultura, ako dođe, kaže na kraju autor knjige, »obuhvatit će savez lokalnih samodovoljnih regija baziranih na međusobno nužno egalitarnim relacijama u ko-

jima je vodeći duh estetička samosvijest koja spaja lokalnu ekologiju sa socijalnim metabolizmom«.

Autor je u nastojanju i trudu da predoči načela političke ekologije pokazao svako zavidnu sposobnost detaljizacije pojedinih sadržaja koji, međutim, tek nameću dvojbe o smislu takve opširnosti pri izostanku jasnih načela glavnoga naslova. No ako je predočeno djelo tek uvod u neko od sljedećih izdanja u kojima će se moći pronaći načela političke ekologije, dvojbi neće biti.

Branka Bjelac

Anthony Giddens

**MODERNITY AND
SELF-IDENTITY**

**Self and Society in the Late
Modern Age**

Polity Press, Cambridge, 1992, 256 str.

Anthony Giddens, profesor sociologije na Sveučilištu u Cambridgeu, ubraja se u najplodnije socijalne znanstvenike posljednjeg desetljeća. Autor je brojnih knjiga, među kojima su najznačajnije: *Suvremena kritika historijskog materijalizma* (1981), *Nova pravila sociološke metode* (1974), *Konstitucija društva* (1984), *Nacionalna država i nasilje* (1985), *Sociologija* (1989), *Osnovni problemi sociološke teorije* (1979). Giddens je, osim toga, poznat kao autor naglašena modernističkog senzibiliteta koji jasno iskazuje svoju ambiciju da obnovi sociološku znanost i da je »odmakne« od klasičnog naslijeđa sociologije. Vođen tom ambicijom, on – u pravilu – piše vrlo opsežne i, po nekim mišljenjima, pretenciozne knjige koje su istodobno originalne, ali i prilično eklektične. Činjenica je, međutim, da je riječ o misliocu koji je duboko zaokupljen ulo-

gom i izgledima sociološke znanosti u doba velikih tehnoloških, socijalnih, političkih i intelektualnih mijena pri kraju 20. stoljeća. Stoga je posve razumljiv njegov interes za promišljanje modernosti kao jednog od središnjih problema suvremenih socijalnih i humanističkih znanosti.

Giddens je 1990. godine objavio knjigu *The Consequences of Modernity* u kojoj je izložio svoje poglede na tekuću diskusiju o modernosti i postmodernosti. Tu je diskusiju prihvatio kao razložitu, ali nije bio sklon preuzeti postmodernistički intelektualni stereotip o »kraju modernosti« kao nadolasku posve nove epohe povijesti. Modernost je definirao kao model društvenog života i organizacije koji se u Evropi oblikuje od 17. stoljeća i koji će kasnije steći svjetski utjecaj. Pri kraju 20. stoljeća mi još uvijek živimo u »galaksiji modernosti«, koju Giddens označuje terminima »visoka«, odnosno »kasna«, modernost. U njoj se konzekvencije modernosti radikaliziraju i univerzaliziraju više nego prije, ali to ne znači da je nastupilo »postmoderno vrijeme«. Ovo je razdoblje povijesti još uvijek duboko povezano s oblicima socijalne i kulturne organizacije koje je stvorila moderna epoha.

Knjiga *Modernity and Self-Identity* nastavak je toga razmatranja. Knjiga je doživjela dva uzastopna izdanja, što samo po sebi dosta govori o njezinu odjeku. U njoj Giddens ide korak dalje, usredotočujući pozornost na pitanje ljudske osobnosti, odnosno subjektivnosti. »Visoku« ili »kasnu« modernost sada definira kao »posttradicionalni poredak« u kojemu se gubi sigurnost tradicije i običaja, ali to ne znači da je uspostavljena »nova izvjesnost« racionalnog znanja. Naprotiv, osnovna je značajka modernog uma »krhkost« znanja koja prodire u svakodnevni život, pa stoga sumnja, »kao filozofska svijest«, postaje općom egzistencijalnom dimenzijom suvremenoga društvenog svijeta. Modernost institucionalizira na-